

**BOSNA-HERSEK
YÂHÛD
OSMANLILARIN ALSAS-LOREN'İ***

Ergün HASANOĞLU**

İnkılâb-ı âhir-i Osmanî'nin husûle getirdiği tahavvülât-ı siyasîyeden biri de Bosna-Hersek kıt'asında vuku'a gelmiştir. Osmanlıların fevk-al-me'mûl ve hafî bir zindegânî-yi mevcudiyetle istirdâd ettikleri hürriyet Avrupalıların nazar-ı intifa' ve hod-gâmânelerini kâsir bir fiil-i kat'î suretinde tecelli edince gerek makasid-i siyasiye ve gerek menâfi'-i şahsîlerine külliyyen mugayir olan şu vak'a-yı âlem-i aşûbî evvelce hemen külliyyen Avrupa mahafilince mabeynin teamül-i kadîmi vechle keyfiyeti bir ukde-yi iğfal telâkkî ettirmiş ve bununla beraber Reval Mülâkatı'nın Osmanlıların ferman-ı idamı olan muhteviyâtını bir müddet te'hire uğratmıştır. Mülk-i Osmanî'nin âle-t-temâdî mukasemesine sarf-ı mesâî eden Avrupa diplomatları mevcudiyet-i âhire-yi İslâmiyet'in berât-ı beka ve selâmeti kat'î-ül-müfâd süngüleri uçlarında muallak görünce istihsal-i menâfi' emrinde ber mu'tad hükûmât-ı sagîreyi ez-an cümle Bulgaristan'ı istihdama karar ve Ferdinand'ın Çarlığı ile Rumeli-yi Şarkî'nin zamîme-yi memalik edilmesini hafiyen ve müşevvikan Ferdinand tarafından ilân ettirmiştir.

Türkler şu sarîh tecavüzâtın ve âle-l-husûs Berlin Muahdesi'nin muhteviyâtını herc ü merc eden tahakkümatın men' ve vuku' zımında beynelmilel bir mü'temerin teşkiliyle halini taleb ve hakk-ı musîblerinde ısrar ve taannüd ettikleri zamanda idi ki Bosna-Hersek'in de Avusturya tarafından ilhakı vuku'a gelmişti.

Şu desâis-i mürettebeden maksad-ı aslı ise Türkleri şu vukuât-ı mükerrere ile bunaltarak Reval Mülâkatı ahkâmına bir zemin tatbîk, tertîb ve izhâr etmek demek idi.

---

* Ali Şâdi, *Bosna-Hersek yâhûd Osmanlıların Alsas-Loren'i*, Süha Matbaası, Dersaadet 1327.

** Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Disiplinlerarası Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Edirne, e-mektup: ergunhasanoglu39@gmail.com.

Osmanlılar bir taraftan muhasım devletlerin men‘-i tezvîrâtına diğerk taraftan ahvâlinden kat‘iyyen emin olmadıkları hükümetin ric‘ata sâî olmamasına ve simâ-yı ahvâl-i dâhiliyenin devam eden tezebzüb ve inhitatının bir kanun-ı kavîm-i muadeletle tahkîm ve istikmâlîne hâdim olarak yorulmaz bir kuvvet ve mevcudiyetle bezl-i mesâî ederek haklarında men-ül kadîm-i perverde edilmiş fikr-i atalet ve adem-i isti‘dâdın butlânını izhâr eylemişlerdir.

Şu fiten peyderpey zuhûrun dâhil-i daire-yi memlekette zaman ve mekân taharrîsinden müstesna bir faaliyetle cereyânını mâni‘ olan Türklerin gayr-ı me‘mûl ezeliyet ve mevcudiyetleri kendilerine beyn-el akvâm bir mevki‘-yi şeref ve fazilet ta‘yin eylemiştir. Fakat esefâ ki hükümet-i sabıka mel‘ûnâne memlekette tûde tûde lemeân eden erbab-ı zekâ ve isti‘dâdı birer suretle kahr ve ifnâ, ashâb-ı irfan ve kıyâseti itlâf ve iclâ ederek zavallı vatânı kaht-ı rical belâsına giriftâr eylemiştir.

Mahafil-i siyasiyece bakıyet-üs-selef ve ta‘bir-i âmiyâne ile kırk kürek bir değneği add edilen ve hakikatte belahet ve adem-i iktidarı kat‘î bir vuzûh ile taayyün eden bazı ricalin siyaseti bir mezellet-i miskinâne ile bir avuç menfaate koca bir kıt‘ayı fedâya bir girizgâh açmış ve kalben Osmanlı hükümetine ve makam-ı hilâfete merbût bulunan diğerk akvâm-ı İslâmiyeyi bizden tebrîd ve nevmîd ederek a‘mak-ı kalblerinde deva na-pezîr cerfihalar husûle getirmiştir. Biz her ne türlü töhmetle yâd edilirse edilelim bir hakikat-ı müselleme vardır ki bunu i‘tiraf ve teslîm etmekten çekinmeyeceğiz. Bu millet-i necîbe giriftâr-ı esaret olduğu zamandan beri milletin kahrına, vatanın felaketine, vicdanlara taarruza, iffet ve istikametın nefyine, ilmin vukûfun men‘ine cehl ve zulmün tevessü‘ ve intişarına hâsılı Hülagü ve Cengizlerin menâkıb-ı hayatiyesince vesile-yi mübâhât olacak ef‘alın sûr-ı tatbikiyesinde bir hazz-ı ruhânî ve vicdânî duyan şahs-ı şeddâd-ı istibdâd ki milletin düş-i zaafına tahmîl edilen dağlar kadar felâketin müsebbib-i yegânesidir, iki kere idam cezasına mahkûm olan muharrir-i âcizin bir iki sene hüküm yemesi ihtimalinden pervâ etmeyerek müselleme olan bir hakikati yazması bir vicdan-ı munsif nazarında mes‘ul olmayacağı der-kârdır.

Osmanlıların tarih-i hayatı mütalâa olunursa milel-i muhtelifle ile kâh galib kâh mağlub sıfatıyla fakat her halde bir sebat-ı merdanegî ile çarpışmış ve meziyet-i askerîyesini fitrat-ı necibesini tav‘an ve kerhen nazar-ı âlemden isbat etmiş iken bir şahsın ef‘alinden bu terakkî, bu fazileti tatarruk ve halelden vikaye edememişlerdir.

AKTARMA

Kanun-ı Esâsî'nin ilânı ve meclis-i millînin güşâdı Osmanlılara âriz olan zaaf-ı kuvveti telâkkî edecek bir i'mâd masûn-ül-indiras ise kanunun birinci maddesini nazar-ı dikkat ve insafa alacak olan a'za-yı meclis Bosna Hersek emr-i ilhakının hîn-i tasdikinde vicdanlarda bir töhmet kalblerinde bir ihtizâr hiss etmeyecek midir?

Heyhat! Serfürû etmeden serfirâz olmayan bu ahâli tarafından müntehib-i meb'usân-ı kirâmımız birkaç kralın kalemrev hükümeti olacak kadar vüs'atlı bir kıt'anın cesedden nez' edilen ruh gibi memalikimizden infikâk etmesi vücud-ı milleti ihtilâcât-ı asabîye ile müvecceh-dâr edecek bir kuvveti haiz olduğunu bildikleri halde ehven-i şerri iltizâm ederek tasdik edeceklerdir.

Bosna Hersek bu iki düşîze-yi vatanın kenare-yi ufk-ı mevcudiyetlerinden İstanbul'un solgun ve ye's-i alûd muhitine doğru menfûrâne süzülen nigâh-ı intizâr ve ümidine mecliste bir lem'a-yı şâfi ve müdafaa-yı ruiyet edilemeyecek mi?

Vücut-pak feyzinden iftirâk edip agûş-ı agyâra terk-i mevcudiyet eden bu iki mensî ve metrûkun müdafaa-yı namusunu der-uhde etmesini salâhiyet-dâr olan hamiyet-i müfrite ashâbından bekleriz. Ta ki iki hemşire-yi me'yûs kendilerini unutmayan kardeşlere mâlik olduklarını bilerek ümid ve sâl-i âtiye intizâr etsinler.

-{Bosna Hersek}-

867 senesi hazret-i Fatihin evâil-i saltanatında Vezir-i a'zam Mahmud Paşa'nın himmetiyle Bosna kralı (Stefan Tvrtko) mağlûb ve esir ve Yanko Hünyadi'nin oğlu Matyab kuvve-yi külliye ile Bosna'yı hazret-i Fatihin yed-i yemîn celâdetinden istirdâda gelmiş ise de bu defaki seferde de mağlûben ric'at ettirildiği gibi Hersek kıt'ası da zamîme-yi menâfi' şemşîr edilmiştir.

Avrupa-yı Osmanî'nin müntehâ-yı şimal-i garbîsinde bir büyük hıttâ olup, içinden cereyân eden nehrin ismiyle tesmiye olunmuştur.

Mevki' ve Hudud ve Mesahası

Asıl Bosna elyevm bu isimle ma'ruf olan hıttanın şark ve şimal cihetinde vâki' kısm-ı a'zamından yani Verbaç [Vrbas] ile Sava ve Drina

nehirleri arasında olan yerlerden ibaret ise de fütûhât-ı Osmanîye'den evvel Bosna kralları Hırvatistan'ın bir parçasıyla Hersek ve (Raşya) yani Yeni Pazar hıttalarını dahi zabt etmiş olduklarından bu yerlerde Bosna isminin medlûlüne dâhil olmuşlardır.

Bosna hıttası 42 derece 25 dakika ile 45 derece 16 dakika arz-ı şimalî ve 35 derece 24 dakika ile 18 derece 45 dakika tûl-i şarkî aralarında mümted olur. Hududu (Kataro) körfezinden başlayarak ve der-akab sahil-i bahrî bırakıp, Dalmaçya'yı ayıran (Dinar) Alpleri silsilesini ta'kib ederek, şimal-i garbiye ilerleyip, Avusturya toprağı içinde bir burun teşkil ettikten sonra (Una) ve ba'dehû (Sava) nehirlerinin mâcerâsınca şarka doğru mümted olarak (Drina) nehrinin munsabında Sırbıya hududuna mülâsık olur.

Ve oradan cenub ve cenub-ı şarkîye doğru inerek Arnavutluk kıt'asına vasıl olur. Karadağ ise Bosna'nın cenub-ı garbîsinde bir yama şeklini ibraz ediyor. Bu vechle Bosna garben Dalmaçya ile şimalen Avusturya-Macaristan devletinin Hırvatistan ve İsklavonya [Slovenya] hıttalarıyla şarken Sırbıya cenuben dahi Arnavutluk ve Karadağ ile mahdûddur. Mesaha-yı sathîyesi 62.000 kilometre murabba'ındadır.

Bosna hıttası dağlık bir yer olup, her ne kadar sermedî karlarla mestûr olacak yükseklikte cibali yoksa da irtifa'ı vasatîsi 1000 yahut 1500 metre raddelerinde ve ekseri kilsden ibaret birçok dağlarla mestûr olarak, bu dağların ekseri cenubdan şimale ve şimal-i şarkîye doğru uzanır. Bu dağların en yüksek mahalleri cenub cihetinde olup şimale doğru uzandıkça kesb-i inhitat eder.

Bosna dağları esasen bir taraftan Şar ve Balkan silsilelerine merbût olup Alp ile Balkan arasında bir vâsıta-yı irtibat hükmündedir.

Bosna dağlarının en cesîmi Dalmaçya hududunu ayıran (Dinar Alpleri) olup, bu silsilenin en yüksek zirvesi Karadağ hududu dâhilinde bulunan (Kum) dağıdır ki 2750 metre irtifa'ı vardır. Bunun şimal-i garbîsinde 2600 metre irtifa'ı olan (Durmitor) cebel-i münferidi üçüncüsü dahi (Verpaç) menba'larından vâki' (Zek) dağıdır ki 2111 metre vardır.

Huduttaki Dinar Alpleri zirvelerinden (Perlog) (?) dağı 1950 metre irtifa'ındadır.

AKTARMA

Sular itibarıyla Hersek Bosna'dan ayrı olup, Bosna'nın sair tarafları tamamıyla Tuna'ya tâbi' Sava nehri mâilesinde olduğu halde Hersek Adriyatik denizi mâilesinde vâki' olup bütün miyah-ı câriyesini cem' eden (Narende) [Narenta] ırmağı (Dinar) Alpleri şakk ile Dalmaçya'nın içinden Narende kanalı denilen bir uzun körfeze munsab olur. Bosna'nın sair nehirleri umumiyet üzere cenubdan şimale akarak Sava ırmağına munsab olurlar. Sava nehri Avusturya ve Macaristan'dan gelip Una ile birleştikten sonra devlet-i müşarün-ileyha ile Bosna arasındaki hududu ve ba'dehû Sırbıya ile Avusturya ve Macaristan hududunu teşkil ile Tuna'ya munsab olur.

Bosna hıttasından Sava nehrine dökülen enhârın başlıcaları dört olup, garbdan başlayarak Una, Verpaç, Bosna ve Drina nehirleridir. Una nehri Hırvatistan-ı Osmanî tabir olunan Bihke sancağının cihet-i cenubiyesinden nebeânla şimale ve ba'dehû şark-ı şimaliye doğru cereyan ederek bir hayli mesafede Bosna ile Avusturya ve Macaristan arasında hatt-ı hududu teşkil ettikten sonra Sava nehrine dökülür. (Verpaç) nehri Hersek hududunu ve binâenaleyh Adriyatik mâilesini ayıran dağlardan nebeânla Travnik ve Banaluka sancaklarını şakk ederek, cenubdan şimale cereyan eder.

(Bosna) nehri yine mezkûr dağlardan ve Bosna Sarayı'nın cihet-i cenubiyesinden nebeânla nefsi-i Bosna hıttasının ortasından bil-mürûr cenubdan şimale cereyan eder, ve sağdan başlıca (Boşterice) ile (İsperçeka) [Spreča] çaylarını ahz ederek, Sava'ya dökülür.

Drina nehri Hersek'in kısm-ı şarkîsiyle Yeni Pazar'dan ve Karadağ ve Arnavutluk hududundan gelen (Piva), (Tara) ve (Lim) gibi nehirlerin içtima'ından bi-t-teşekkül, bir hayli mesafede Sırbıya hududunu ba'de-t-tefrîk Sava'ya munsab olur.

Yeni Pazar'ın müntehâ-yı cenubunda garbdan şarka ve ba'dehû cenubdan şimale akan (İbar) nehri ise Sırbıya'ya duhûl ile, yine Sava'ya tâbi' olan (Morava) nehrine dökülür.

Ta'dâd olunan büyük nehirlere munsab olur birçok küçük çaylar bulunduğu gibi, doğrudan doğruya Sava'ya dökülür birkaç çay daha vardır ki, bunların en büyüğü (Una) ile (Verpaç) arasında olan (Sana) nehridir.

**-İklim ve Havası, Mahsûlât ve Hayvanat-
Menâfi'-i Serveti**

Bosna'nın havası umumiyet üzere soğuk ve gayet sağlam olup, ancak derece-yi bürûdet arazisinin irtifa'ına tâbi'dir. En sıcak mahalleri Drina nehrinin vadisiyle Sava nehrine karîb olan kısım-ı şimalîsi olup, hele Bihke ciheti ve nefis-i Bosna'nın yüksek yerleri pek soğuktur ve kış altı ay kar altında bulunup, mizan-ül-harare Saferden aşağı 15 ile 22 aralarında olur.

Bosna'nın hemen hiçbir tarafında bataklık olmayıp, dağlardan gayet güzel sular aktığından yazın cennet-âsâ bir yerdir.

Yalnız Hersek'in arazisi bir az kuru ve taşlık olup, Bosna'nın sair taraflarında arazi gayet münbit ve mahsûldar ise de, ahalsi pek çalışkan olmadıklarından, arazisinin yalnız onda biri mevrû' ve bir o kadarı çayır halinde olup kusûru orman, mera ve arazi-yi hâliyeden ibarettir. Maa-haza hâsıl olan buğday, arpa ve mısır mahsulat-ı memleketi idare ettikten sonra hayli miktarı da Dalmaçya'ya ihraç olunur.

Darı dahi külliyyetle hâsıl olur. Meyveleri ve ale-l-husus erik, kiraz, armut, elma, ayva, ceviz, fındık ve cenub cihetlerinde şeftali, zerdali ve badem pek çok ve pek iyi olup üzüm ekser taraflarında kemale eremiyor. Ve şarab olmuyor. Binâenaleyh ahâli erikten çıkardıkları ve İşlivne [Sljiva] ta'bir ettikleri bir nev' rakıyı kesretle isti'mal ederler. Sebzeleri dahi çok olup, ale-l-husus lahana külliyyetle yetiştirilir ve sarf olunur.

Çayırlarıyla meralarının kesreti pek çok hayvanat ve ağnâm beslemeye müsait olmağla, Bosna'da ve ale-l-husus Benaluka ve Belina cihetlerinde koyun, keçi, sığır ve at gibi hayvanat-ı ehliye kesretli olup Bosna'nın şehir atları dahi oralarda yetişir.

Hayvanat-ı vahşiyesi domuz, ayı, kurt, tilki, tavşan ve saireden ibaret olup, hele kurtların postlarından hayli ticaret icra olunacak derecede çoktur. Ormanları pek çok ve pek vâsî' olup, iklimine mahsus olan eşcârın her nev'i ve ale-l-husus meşenin pek a'lâsı bulunur, ve nehirler kereste indirilmesine pek müsaittir.

Maden cihetince Bosna dünyanın en zengin yerlerinden olup, altın ve gümüş madenleri bulunduğu gibi demir madeni dahi her tarafında mevcuttur. Arsenik ve kurşun madenleri dahi câbecâ bulunur. Tuzla da ve

AKTARMA

sair bazı taraflarında kaya tuzu ve Yeni Pazar ile Bosna Sarayı ve Banaluka civarlarında maden suları vardır. Maden-i mevcudedden ihraç olunanları pek azdır.

Ahalisi, Cinsiyet ve Lisan-ı Mezhepleri

Bosna kıtasının ahâlisi takriben 1.250.000 kişi raddelerinde olup, bunların takriben 500.000'i Müslüman, 580.000'i Ortodoks, 150.000'i Katolik, 13.000'i Çingene, ve 8.000'i Yahudi'dir. Umûmiyet üzere ahali İslav cinsiyetine mensup olup yalnız Yeni Pazar cihetinde ahâlinin nısfı Arnavuttur. Boşnaklar yani Bosna ahâlisi cenubî İslav akvâmından Sırp kavmine mensup iseler de, gerek lisanca ve gerek ahlâk ve âdetânca Sırpılardan hayli farklı olup, eskiden beri ayrıca yaşamış ve idare olunmuşlardır.

Müslümanları dahi o lisanla mütakellim iseler de mekteplerinde kendi lisan ve edebiyatlarında tahsil etmeyip, Türkçe ve Arapça okurlar. Ortodokslar lisanlarını Rus ve Bulgarlara mahsus olan harfle ve Latin denilen Katolikleri Avusturya Hırvatları gibi Latin harfiyle okuyup yazarlar.

Taksimât-ı Coğrafiye ve Siyasiyesi

Yukarıda dediğimiz gibi, Bosna kıt'ası: Nefs-i Bosna, Hırvatistan-ı Osmanî, Hersek ve (Raşya) yani Yeni Pazar isimleriyle dört hıttadan mürekkebe olup, öteden beri bir eyalet suretinde idare olunagelmiş iken, muahharen Hersek birkaç defa ayrıca bir vilâyet ittihaz olunmuş idi. Avusturya'nın idare-yi muvakkatası altına girdikten sonra Bosna ile Hersek tevhid olunup, Yeni Pazar hıttası idare-yi Osmanîye'de kalmağla, iki sancak itibar olunarak Kosova vilâyetine ilhak olunmuştur. Binâenaleyh Yeni Pazar'ın taksimâtından bahse lüzum olmadığından Bosna kıt'asının bu hıttadan başka olan taksimâtını ber-vech-i zîr beyan ederiz:

Saray Sancağı:

Saray, Koyniçe, Çelebi Pazarı, Kladina, Vişegrad, Çaniça, Visoka.

İzvornik Sancağı:

Tuzla, Preçka, Belina, İzvornik, Srebrenica, Pirçe, Maglay, Gradçaniça, Aziziye-yi Zir, Kale

Benaluka Sancağı:

Benaluka, Gradaşka, Teşne, Derbend, Jebçe

Bihke Sancağı:

Bihke, Nevesel, Ostruşça, Kostaniçe, Maden, Pridor

Travnik Sancağı:

Travnik, Yayçe, Prozor, Glamoç, Dumina

Hersek Sancağı:

Mostar, Trebin, Lipoška, Poçitel, İstolçe, Koniçe, Gaçka, Nevesin,
Foça

Bu vechle idare-yi Osmanîyenin en son taksimatında Bosna vilâyeti 6 sancak, 42 kaza ve 14 nahiyeye münkasım idi. Avusturyalıların bu taksimata ne dereceye kadar riayet ettikleri meçhulümüzdür.

Şehir ve Kasabaları

Bosna'nın en büyük ve en güzel şehri merkezi olan (Saray) olup takriben 50.000 ahâlisi vardır. İkinci derecede olan Benaluka'nın 18.000, İzvornik'in 14.000, Travnik'in 12.000, Mostar'ın 9.000, Trebnik'in 9.000, Tuzla'nın 7.000 ahâlisi olup diğer kasabalarının ahâlisi beş binden aşağıdır.

Maarif ve Sanayi ve Ticareti, Turuk-ı Meâbiri

Bosna'nın her ne kadar sevâhil-i bahriyesi olmadığı gibi Dalmaçya iskelelerinden gelen yollar dahi pek fena ise de Sava'da Brod (Beryir) ve Novi gibi iskeleleri pek işlek olup, büyük nehirleri nakliyatı teshîl ettiği gibi Avusturyalılar Brod'dan Saray'a ve Novi'den Benaluka'ya kadar iki demiryolu hattı temdîd ederek bunları Selanik'ten Mitroviçe'ye giden hatla dahi birleştirmek üzere bulduklarından Bosna'nın ticareti günden güne terakkî etmekte ve maa-haza-ül ann mevkii-yi arazisinin derece-yi müsaidesinden pek aşağı bulunmaktadır.

Maarif pek geri olup, Ortodoks ahâli Sırpıların edebiyat ve neşriyatından ve Katolikler Avusturya İslavlarının âsârından istifadeye çalışıyorlarsa da, kendilerine mahsus müessesat-ı ilmiye pek azdır. Müslümanların ise mektepleri pek az ve noksan olup, Avusturya'nın işgalinden evvel merkez vilâyette bulunmuş olan mekteb-i idadî-yi askerî bi-t-tabî' lağv olunduğu gibi, dâr-ül-muallimîn ve dâr-üş-şafaka ile sancak ve kaza merkezlerinde bulunmuş olan mekâtib-i rüşdiyyenin dahi ne halde bulduklarına dair bir gûnâ ma'lûmatımız yoktur. Sanayi'-i mahallîye pek geri olup, başlıca kürk imali ve karabina ve yatağan gibi bazı esliha ile bez ve yünden bazı kaba mensucâtтан ve iç yağından ma'mûl bir nev' kaba sabunla sahtiyandan ibarettir.

Ahvâl-i Tarihiyesi

Bosna kıt'ası kadîmde İliıya'dan ma'dûd olup, (Dalmat) denilen ve vahşiliğiyle meşhur olan bir kavim ile meskûn idi. Kabl-el-milâd 2000 tarihlerinde Romalılar bu kavimle muharebeye girişip iki yüz seneden ziyâde uğraştıktan sonra Milâd'ın 37 tarihinde bunları râm etmeğe muktedir olabilmışlerdi.

Roma Devleti'nin inkısamında Şark İmparatorluğu hissesine düşüp, Milâd'ın altıncı karn-ı evâhirinde İslav akvâmından ibtidâ Hırvatlar ve ba'dehû Sırlar Daçya'da yerleşmişler iken, müteakiben Peçenek ve sair akvâm-ı Tatariye tarafından oradan tard ve ihrac olunmakla, Sırbıya ve Bosna'yı zabt ve iskân ve Dalmatlar ve İliıryanlarla bil-ımtizac Boşnak kavmini teşkil etmişlerdir.

Bunlar Kostantiniye Rum İmparatorlarına tâbi' olmağla beraber, kendilerine mahsus nim müstakîl hükümetleri dahi olup, on birinci karn-ı Milâdi'de bir aralık Macaristan'a tâbi' olmuşlardı. Ba'dehû kesb-i istiklâl etmişler ise de, on beşinci karn-ı Milâdi'den itibaren beynerinde tefrika ve nifak hâsıl olup, 786 tarih-i hicrîsinde hazret-i Hüdavendigâr-ı Gazi tarafından feth olunmuş ise de muahharen tasarruf-ı Osmanî'den çıkmış ve 867 de Ebu'l Feth Sultan Mehmed Han-ı Sâni hazretleri tarafından istihlâs olunarak, nihayet devr-i Sultan Süleymanî'de Mohaç muzafferiyeti bu kıt'ayı tamamıyla Devlet-i Osmanîye'ye kazandırmıştır. Ba'de-l feth ahâlinin nisfına karîb miktarı din-i mübîn-i İslâm'ı kabul etmişlerdir.

Berlin Muahdesi'nin hükmünce idaresi muvakkaten Avusturya ve Macaristan devletine ihale olunmakla 1295'de devlet-i müşarün-ileyhanın idaresine geçmiştir. Yalnız (Raşya) yani Yeni Pazar hittası üzere, Yeni Pazar idare-yi Osmanîye'de kalıp Kosova vilâyetine mülhak olmak üzere Yeni Pazar ve Taşlıca isimleriyle iki sancağa taksim olunmuştur. Taşlıca sancağında Osmanlı askeriyile Avusturya askeri müştereken ikamet ediyorsa da idare-yi mülkiyesi Devlet-i Âliye'ye aittir.

Bosna nehri hem-nâmı olan kıt'anın en büyük nehirlerinden olup, Bosna Sarayı'nın şark cihetinde vâki' dağlardan nebeânla, şehir-i mezkûrun içinden geçtikten sonra, Hersek hududundan gelen (Şelesniçe) çayıyla birleşerek, kâh garba ve kâh şarka doğru meyelânla şimale doğru akarak, sağdan (Laçvaya) ve (İsperçeka) vesair birçok çaylar ahz ile takriben 280 kilometrelik dolaşılıklı bir cereyândan sonra (Şemaç) karnında Sava'ya

munsab olur. Brod'dan Bosna Sarayı'na giden demiryol hattı (Doboy)un alt tarafından (Tetorsko) karyesinden başlayarak bu nehrin kenarınca temdîd olunmuştur.

Bosna Sarayı yâhûd Sarayı Bosna veya sade Saraybosna hıttâ vilâyetinin merkezî bir şehir olup Bosna nehrinin menba'ına karîb olarak iki tarafında vâki'dir. Güzel bir şehir olup sülûsânı müslim olmak üzere 50.000 ahâlisi Sultan Mehmed Han-ı Sâni tarafından bina olunmuş ve bir sarayı yine padişah-ı müşarûn-ileyhin eseri olan bir büyük ve musanna' cami-yi şerifiyle (Bey Camii) denilen diğeri bir ma'bedi ve sair 120 kadar cami ve mescidi müteaddid medresesi bir guraba hastahanesi bir rüşdiye ve bir dâr-ül-muallimîn ile 20 kadar sıbyan mektepleri Hıristiyanlara mahsus bir mekteb-i idadisiyle birkaç ibtidaîyesi mütemeddid debbağhaneleriyle esliha i'maline mahsûs dükkânları vardır. Bosna'nın Sava nehrindeki iskelelerinin en büyüğü olan (Brod) kasabasına bir demiryol hattıyla merbuttur.

Hersek

Bosna'nın cenub-ı garbî köşesinden ibaret olup, ekseriya Bosna vilâyetine mülhak bir sancak ve bir aralık ayrıca bir vilâyet ittihaz olunmuştu. Şarken ve şimalen Bosna, garben Dalmaçya, cenuben dahi Karadağ ile mahdûd olup mesaha-yı sathiyesi 9119 murabba' kilometre ve ahali 219.511 kişidir. Merkezi (Mostar) kasabasıdır. Arazisi dağlık ve taşlık olup her tarafı kilsî kayalardan ibaret ve pek sarptır.

En mürtefi' ciheti cenub-ı şarkî tarafı olup 2600 metre irtifa'ı olan (Durmitor) dağı şimdi Karadağ hududu dâhilinde ise de o cihette Gaçko kurbünde vâki' (Voloyak) dağının da 2260 ve hudud-ı şarkîyesinde vaki (Treskaviça)nın 2128 ve Foça kurbünde vâki' (Lilya) dağının 2070 metre irtifa'ı vardır. Sair dağları 1000 ile 2000 metre aralarındadır. Yalnız şark cihetinde az bir yerinin miyah-ı câriyesi (Drina) nehrine dökülüp Tuna yani Karadeniz havzasına, ve sair tarafları (Narente) ve nâm-ı diğeri (Neretva) nehri havzası dâhilinde yani Adriyatik mâilesindedir. Nehr-i mezkûr Karadağ hududunda nebeân edip ibtidâ şimal-i garbîye doğru cereyanla hudud-ı şimaliyesine vasıl olunca Bosna'dan gelen bir çay ahz ederek cenuba ve ba'dehû cenub-i garbîye doğru dönerek Dalmaçya'ya girince garba doğru dönüp Narente körfezinde Adriyatik'e dökülür. Sair çayları kâmilen bu nehre dökülür. Bu çayların çoğu seyl gibi şiddetle ve çağlayanlar teşkil ederek ve birçok yerlerde yerin altına dalıp sonra yine zuhûr ederek akar. En büyük ve en garbîleri (Beniçe)dir. Arazisinin sülûsânı taşlık ve dağlık olarak arazi-yi hâliyeden ve kalan sülûsünün 2200 murabba'

AKTARMA

kilometreliđi arazi-yi mevrû‘ 2200 kilometreliđi orman ve 1600 kilometreliđi meradır.

Mahsulatı buğday, mısır, arpa ve sair hububat ile sebze ve meyveden ibaret olup zahiresi ihtiyacat-ı mahallîyeye kifayet etmez. Koyun, sığır ve saire olarak bir miktar hayvanat-ı ehliyesi olup ihracatı yapağı ve deriden ibarettir.

Sanayi ve ticareti el-an pek geridir. Ahâlisi Boşnaklar ve Karadağlılarla hemcins olup mezhebce hemen müsavi miktarlarda müslim, Ortodoks ve Katolik’den mürekkebdir. Ancak Sırp cinsiyetine mensup İslavlardan sima ve ahlâk ve etvarca biraz farklı olup uzun boylu ve cesur adamlardır ve söyledikleri lisan dahi dürüş ve serttir ki bu da oraların ahâli-yi kadîmesi bulunmuş olan Arnavutlarla daha ziyade karışmış olduklarına delildir. Hersek, Bosna ve Hersek vilâyetini terkîb eden 6 sancağın biri olup 10 kazaya münkasımdır.

***

İşte ey kavm-i necîb-i Osmanî! Hududu, teşekkûlat-ı arzîyesi, ihracat ve idhalatı mufassalan gösterilen Bosna Hersek kıt‘ası Anadolu hıttası cesametine yakın bir vüs‘ati haiz ve tamam 457 sene kaza-yı fesîh hükümetin kavî ve namuskâr bir uzv-ı aile-yi saâdeti iken mezbûhâne bir ânîn ile bizden kat‘î taalluk eden kıt‘ayı ferâmûş etmeyelim!.. Bu igtisab-ı leimânenin kalbimizde uyandırdığı taab-efzâ-yı meraretin bütün şiddet ve kuvvetiyle istihsal-i makasid-i âtîye hasr-ı meram edelim!.. Evlerde ailelerimize, mekteplerde çocuklarımıza telkîn-i emel ederek nakş-gir sahife-yi vicdan olan şevaib-i hasılayı tathîre gayret edelim!.. Bu vatan bizden hizmet bekliyor. Boşnak ve İslam muhadderatına ba‘dema edilecek tecavüzatın enîn-i tellümatına kulaklarınızı tıkamayınız!.. Avusturya ile akd edilen muahedenamede hukuk-ı İslâmiye her gûnâ taarruzdan masun add edilmiş ise de kuvvetin galebe çaldığı bir memlekette hakkın mağlûb olduğunu ferâmûş etmeyiniz. Fakat heyhat!... Biliyorum ki bu temenni bir temennâ-yı muhaldir. Çünkü nesl-i hâzırın kanı saye-yi şahânedede (...!?) korumuş, bütün hayatımızı mahkûm eden ukde-yi tereddüd ve mezellet bizi mevtâ-yı sair işgaline sokmuştur. Benim bu ümidlerimin husûlünü bizden değil nesl-i ahîr, evet, o nesl-i ahîrdir ki, hakaretin izzet-i nefse, ataletin beşeriyete, cehlin vukûfa, meskenetin sa‘ya taallukunu idrak ederek

ERGÜN HASANOĞLU

insanlığın şerefini iktisâb edecek ve Fransızların Alsas-Loren'i gibi Osmanlı ahfâdı da Bosna Hersek intikamını perverde edeceklerdir!...